

- O.Lemizhanska // Ukrainian Historical Collection. – Issue 13. – 2010. – P. 193 – 201.] [in Ukrainian]
42. Miatlitskaia, V.M. Vkaz. pratsia, s. 149. [Myatlytska, V.M. Cited work, p. 149.] [in Ukrainian]
43. Sobranie uzakonenyi y rasporiasheny roboche-krestianskoho pravytelstva Ukrainy. – 1919. – 15 yanvaria. [Collection of laws and decrees of the Workers and Peasants' Government of Ukraine. – 1919. – January 15.] [in Ukrainian]
44. Sobranie uzakonenyi y rasporiasheny roboche-krestianskoho pravytelstva Ukrainy. – 1919. – 23 yanvaria. [Collection of laws and decrees of the Workers and Peasants' Government of Ukraine. – 1919. – January 23.] [in Ukrainian]
45. Boiechko V., Hanzha O., Zakharchuk B. Kordony Ukrainy: istorychna retrospektyva ta suchasnyi stan. – K., 1994. – С. 50, 51. [Boiechko V., Hanzha O., Zakharchuk B. Borders of Ukraine: historical retrospective and current state. – Kyiv, 1994. – P. 50, 51.] [in Ukrainian]
46. Takoeva Y.T. Homelska huberniia: Kak vse nachynalos. Neizvestnye stranytsy / Yryna Takoeva, pod obshch. Red. Vladymyra Dvornyka; nauch. Red Valenyna Lebedeva. – Homel: Redaktsiia hazety «Homelskaia prauda», 2014. – S.218. [Takoieva I.T. Homel Governorate: How it all began. Unknown pages / Iryna Takoieva; edited by Volodymyr Dvornik; scientific editor Valentyn Lebedev. – Homel: Editorial office of "Homelskaia Prauda" newspaper, 2014. – P. 218.] [in Ukrainian]
47. Takoeva Y.T. Homelska huberniia: Kak vse nachynalos. Neizvestnye stranytsy / Yryna Takoeva, pod obshch. Red. Vladymyra Dvornyka; nauch. Red Valenyna Lebedeva. – Homel: Redaktsiia hazety «Homelskaia prauda», 2014, s. 219 – 220. [Takoieva I.T. Homel Governorate: How it all began. Unknown pages / Iryna Takoieva; edited by Volodymyr Dvornik; scientific editor Valentyn Lebedev. – Homel: Editorial office of "Homelskaia Prauda" newspaper, 2014. – P. 219 – 220.] [in Ukrainian]
48. Polovets V. Administratyvno-terytorialnyi ustroi Chernihivskoi oblasti (1917–1932 rr.) // Istoriiia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Chernihovo-Sivershchyny: Materialy nauk.-prakt. konf. /Za red. S.A.Lepiavka, V.M.Boiko. – Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo “Aspekt-Polihraf”», 2007. – S. 107. [Polovets V. Administrative-territorial structure of Chernihiv Oblast (1917–1932) // History of administrative-territorial structure of Chernihiv-Sivershchyna: Materials of the scientific-practical conference / Edited by S.A. Lepiavka, V.M. Boyko. – Nizhyn: "Aspekt-Polihraf" Publishing LLC, 2007. – P. 107.] [in Ukrainian]

347.67К.Розумовський

Грабовець А. І.
історик
Національного заповідника
«Гетьманська столиця»
(Україна, Батурин), alena.goma@ukr.net

ЗАПОВІТ ГЕТЬМАНА

DOI: 10.5281/zenodo.8283043

Тема «Заповіт гетьмана» розкривається у цій статті через детальне дослідження та висвітлення заповіту Кирила Розумовського, що містить прохання гетьмана щодо розподілу його власності між шістьма синами. Ці документи, які були складені у Батурині та юридично засвідчені в Конотопському повітовому земському суді у період з 1800 по 1801 роки, зараз зберігаються в державному архіві Сумської області під назвами «Прошення

графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення поділу майна між спадкоємцями» та «Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення дарчої на користь племінниці Софії Йосипівни Апраксіної».

Особлива увага статті приділяється звіту Олександра Лазаревського, українського історика, який у 1791 році опублікував частину першої справи у журналі «Київська старина» під назвою «Розподільчий запис маєтків графа Кирила Григоровича Розумовського». Ця опублікована частина документів дозволяє глибше зрозуміти проблематику розподілу маєтності гетьмана.

Вивчення даної теми надасть можливість поглибити та узагальнити наявні відомості про власність гетьмана на теренах Гетьманщини. Аналіз заповіту Кирила Розумовського в рамках історичного контексту допоможе реконструювати економічні та соціокультурні реалії того періоду, а також розкрити специфіку розподілу маєтності та його вплив на подальший розвиток родини Розумовських. Крім того, стаття може знайти застосування в історичних та архівних дослідженнях, а також збагатити знання про гетьманську епоху та її спадщину українському народові.

Ключові слова: заповіт, гетьман Кирило Розумовський, Андрій Розумовський, Батурин.

Hrabovets A.I.

historian of the National Reserve «Hetman's Capital»
(Ukraine, Baturyn), alena.goma@ukr.net

Hetman's testament

The topic "Last Will of the Hetman" is explored in this article through a detailed examination and highlighting of Kyrylo Rozumovsky's will, which contains the hetman's request for the distribution of his property among his six sons. These documents, drawn up in Baturyn and legally certified in the Konotop district land court between 1800 and 1801, are currently preserved in the State Archive of Sumy Oblast under the titles "Petition of Count Kyrylo Hryhorovych Rozumovskyi for certification of the property division among the heirs" and "Petition of Count Kyrylo Hryhorovych Rozumovskyi for certification of the gift in favor of niece Sofiyya Yosypivna Apraksina."

Special attention in the article is given to the report by Oleksandr Lazarevsky, a Ukrainian historian, who in 1791 published a part of the first case in the journal "Kyivska Starina" titled "Distributional record of estates of Count Kyrylo Hryhorovych Rozumovskyi." This published part of the documents allows for a deeper understanding of the issues related to the distribution of the hetman's property.

Studying this topic will provide an opportunity to deepen and consolidate the existing knowledge about the hetman's property on the territory of Hetmanate. Analyzing Kyrylo Rozumovsky's last will in the historical context will help reconstruct the economic and socio-cultural realities of that period and shed light on the specifics of property distribution and its impact on the further development of the Rozumovsky family. Moreover, the article can be useful in historical and archival research, as well as contribute to enriching knowledge about the hetman era and its legacy for the Ukrainian people.

Key words: testament, Hetman Kyrylo Rozumovskyi, Andriy Rozumovskyi, Baturyn.

Постановка проблеми. Тема «Заповіт Гетьмана» представляє собою складну історичну проблему, яка вимагає уважного аналізу та розуміння. Однією з центральних питань є розкриття важливості та змісту заповіту гетьмана для подальшого розвитку України. Оскільки цей заповіт став однією з ключових політичних декларацій того часу, треба належино дослідити його зміст, ідеологічні засади та цілі.

Аналіз історичних досліджень та публікацій. Загальний аналіз останніх досліджень та публікацій з теми «Заповіт Гетьмана» дає змогу з'ясувати ключові аспекти і підходи до вивчення цього важливого історичного документу. Вивчення «Заповіту Гетьмана» базується

на дослідженні різних джерел, включаючи архівні документи, листи та інші документи відносно особи гетьмана та його діяльності. Деякі з дослідників зосереджують увагу на ідеологічних аспектах «Заповіту Гетьмана». Вони аналізують ідеї, цінності гетьмана.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. У попередніх публікаціях залишаються практично не дослідженими питання та обставини поділу майна, засвідчення на стосунки між спадкоємцями, роль гетьмана Розумовського: Яким чином особистість гетьмана Розумовського вплинула на цей процес? Чи були у нього особисті мотивації для підтримки поділу майна?

Мета статті полягає у комплексному вивченні, систематизації матеріалів щодо процесу оформлення заповіту гетьманом України Кирилом Розумовським.

Завдання: буде здійснено аналіз прохань гетьмана, які зберігаються в державному архіві Сумської області під назвами «Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення поділу майна між спадкоємцями», «Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення дарчої на користь племінниці Софії Йосипівни Апраксіної» та «Прохання графа К.Г. Розумовського до імператриці Катерини II з приводу розподілу володінь», розміщеного у праці родинного бібліографа Розумовських О. Васильчикова «Сімейство Розумовських». Вивчення даної теми сприятиме широкому інформуванню відомостей про заповіт Кирила Розумовського, його ключових моментів та дасть можливість узагальнити наявні матеріали про власність гетьмана на теренах Гетьманщини.

Виклад основного матеріалу. Значний період життя Кирила Розумовського пов'язаний з Батурином. Саме звідси він розбудовував українську державу впродовж свого гетьманування і саме до Батурина він повернувся усвідомлено у 1794 р., щоб тут провести золоті роки свого життя.

У той час він розгорнув енергійну господарську діяльність, розвиваючи промисловість Батурина, розбудовуючи такі заводи, як цегельний, свічковий, суконну фабрику, фарбувальну та керамічну майстерні [1, с. 462]. Він також активно здійснював будівництво церков, палаців, як в Батурині так і у інших своїх маєностях [7, с. 47-51]. Все це було досягнуто виключно завдяки вмільм господарським здібностям, які мав Кирило Розумовський.

Серйозно поставився гетьман і до вирішення питання свого спадку, у результаті чого було підготовлено декілька юридично завірених прохань Кирила Розумовського про розподіл володінь між синами: Олексієм, Петром, Андрієм, Левом, Григорієм та Іваном. Можна припустити, що ці прохання є своєрідним заповітом гетьмана. Склавши передсмертну настанову Кирило Розумовський прийняв мудре рішення, адже прагнув уникнути суперечок, щодо права власності між синами, про що й зазначив в одному зі своїх прохань: «в їхній дружбі між собою і братній любові не маю сумнівів, вона була завжди і при розподілі спадщини продовжиться; але часто внаслідок непередбачуваних випадків любов братська, вичерпується і перетворюється в сварки і незгоди, через те і поділ після батьків триває кілька років ... для запобігання цього, а до того ж деякі з моїх синів уже досягли зрілого віку і можуть самі розпоряджатися своєю власністю розподіляю на шість частин свої маєності...» [1, с. XVIII]. Бібліограф родини Розумовських О. Васильчиков у своїй праці «Сімейство Розумовських» розмістив одне з них, складене у 1784 р. [1, с. 377], дата та місце складання якого не зазначені. Воно стосувалося розподілу володінь, які розташовувалися на території сучасної росії. Водночас набути право власності сини могли лише за рішенням батька, або з настанням його смерті, на що вказував Кирило Розумовський у цьому проханні. Також у ньому зазначалося, що кожна з чотирьох доньок гетьмана успадкувала по 2000 кріпосних та отримала придане на суму 40000 рублів [1, с. 19].

Більш детальна інформація з питання спадщини гетьмана міститься в архівах України. Зокрема, у Державному архіві Сумської області зберігається дві справи «Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення поділу майна між спадкоємцями» (Ф. 586, оп.1, спр. 25) та «Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення дарчої на користь племінниці Софії Йосипівни Апраксіної» (Ф. 586, оп.1, спр.

35). Зміст першої справи під назвою «Розподільчий запис маєтків графа Кирила Григоровича Розумовського» частково був надрукований відомим українським істориком Олександром Лазаревським у 1791 р. в журналі «Київська старина» та в окремому збірнику його праць «Очерки, заметки и документы по истории Малороссии» у 1792 р. Ці ж самі фрагменти справи представлені у праці правнука гетьмана Каміла Розумовського «Aus alten Zeiten. Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky. 1728–1803. Ein Gedenkblatt für den letzten Hetman der Ukraine» («З давніх часів. Граф Кирило Григорович Розумовський. Пам'ятний лист останньому гетьману України»), яка вийшла у 1913 р. Публікації Олександра Лазаревського та Каміла Розумовського є вагомими джерелами інформації, оскільки наведений ними документ від 1 квітня 1800 р. у сучасному фонді Конотопського повітового земського суду не зберігся [3, с. 45]. Також ці справи у 2011 р. вивчали і фрагментарно опублікували історики: С. Дегтярьов, В. Тютюнник. Проаналізувавши публікації Олександра Лазаревського, Каміла Розумовського та матеріали даної справи стає зрозуміло, що у 1800–1801 рр. Кирило Розумовський звернувся до Конотопського повітового земського суду з метою юридичного засвідчення розподілу свого майна. Варто зазначити, що свій заповіт гетьман склав саме в Батурині. Розглянемо нижче, як саме це відбувалося.

Сьогодні завдячуючи новітнім технологіям та впровадженню електронного документообігу вирішити будь-яке питання не складає труднощів. У XVIII ст. це потребувало значних зусиль, можливостей як фінансових так і юридичних та й плюс до всього багато часу витрачалося для здійснення поїздки до установ. На той час Кирило Розумовський був у поважному віці і до того ж йому все частіше дошкуляли хвороби суглобів, що загострилися на схилі літ [1, с. 471], тому він особисто не зміг відвідати відповідну інституцію, про що зазначив у своєму проханні: «через хворобу я не зміг особисто прибути до Конотопського повітового земського суду». У зв'язку з цим інтереси Кирила Розумовського представляв повірений провінційний секретар Мойсей Ахматов [6, арк. 4]. Все це стало можливим завдяки реформаторській діяльності Кирила Розумовського у 1760-х рр., внаслідок чого була створена дієва судова система, котра займалась вирішенням нагальних питань, зокрема і юридичним засвідченням спадщини.

«Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення поділу майна між спадкоємцями» було складене у 1800 р. та містить довіреність, декілька прохань гетьмана, їхні копії, які засвідчували поділ його власності між синами, проте в них не вказувалося, що саме мав успадкувати кожен із них: «моє нерухоме майно розділяю на частини дітям моїм, синам у спадкове володіння після смерті моєї» [6, арк. 4]. Лише в одному з прохань від 13 квітня 1800 р. зазначалася власність, яка повинна була перейти у володіння сина гетьмана Андрія Розумовського. Згідно заповіту він успадковував Ропську волость, прибутки з якої Андрій Кирилович міг отримувати лише з настанням смерті батька [6, арк. 8]. Проте з часом гетьман змінив думку і в своєму проханні від 3 листопада 1800 р. зазначив, що Андрій може повноправно користуватися прибутками з Ропської волості [6, арк. 20]. Також справа містить два прохання від 8 червня 1800 р., які стосувалися спадку старшої доньки гетьмана, Наталії Загрязької [6, арк. 16, 18]. До речі у якості прохача з даного питання виступав не лише гетьман, а й його син Андрій.

За матеріалами справи «Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення дарчої на користь племінниці Софії Йосипівни Апраксіної», складеної у 1801 р. київський будинок гетьмана відходив у її власність [5, арк. 3].

Завдяки публікаціям Олександра Лазаревського та Каміла Розумовського маємо можливість дізнатися про власність, якою володів гетьман та відповідно успадковував кожен із його синів. Найстарший син Олексій отримував Бакланську, Почепську, Шептаківську та Яготинську волості; Петро – Биківську; Андрій – Ропську та села в Батуринській (с. Великий Самбір, с. Малий Самбір, с. Сарановка, с. Карабутове, с. Кошари, с. Юрівка, с. Дептівка, с. Рубанка); Лев – Карлівську, частину населених пунктів у Гадяцькій, місце для зведення будинку у Херсоні; Григорій – Батуринську (за виключенням сіл, які успадкували брати Андрій та Іван). На долю найменшого сина Івана відходили чітко означені містечка і села в

Батури́нській (с. Рябухи, с. Дмитрівка, с. Савинці, с. Горобіївка), Биківській, Почепівській та Шептаківській волостях [7, с. 51 – 52].

У цьому ж «Розподільчому записі» Кирило Розумовський згадував і своїх доньок, при цьому зазначав: «їм до цього часу від мене визначено і віддано».

Також у розподілі знаходимо інформацію і про рухоме майно гетьмана: «У всіх моїх будинках, як у містах, так і в селах, меблі, картини, дзеркала, люстри, столи, комоди, настінні та інші годинники, вази та інше, що є в кімнатах, залишитися мають у своєму місці і належати тому з синів моїх у чий частині ті будинки знаходяться». Дорогоцінні прикраси, срібний посуд, кінний екіпаж з упряжжю Кирило Розумовський планував розділити з часом. На сьогодні відповідні юридичні акти з даного питання поки що не були виявлені.

Окремим пунктом розподілу відмічалось, що вся документація, а саме: дипломи, грамоти, рескрипти, накази, які отримав Кирило Розумовський та його брат Олексій, з метою збереження їх в родинному архіві передавалися старшому сину, Олексію Кириловичу. Решта спадкоємців в разі потреби, могли виготовити копії цих документів [4, с. 82].

Через п'ять місяців по смерті гетьмана його сини зустрілися в Москві з метою врегулювання питання прийняття спадщини. За свідченням О. Васильчикова у ході даної зустрічі було прийняте рішення про перехід Батурина у власність Андрія Розумовського [2, с. 443], яким він володів впродовж 33 років. Варто відзначити, що Батурин обіймав важливе місце в його житті, сюди він неодноразово приїздив та проживав разом зі своїм батьком, тому цілком ймовірно, що між братами міг відбутися обмін певним майном.

Висновки. Заповіт Кирила Розумовського є важливим, достовірним історичним джерелом приватно-правового походження. У ньому зафіксовані основні економічні, духовні та соціальні здобутки гетьмана, що стали результатом його життєвої позиції та діяльності. Проаналізувавши заповіт Кирила Розумовського переконаємося в тому, що він має високий ступінь інформативності та репрезентативності для наукових досліджень. Практика ж складання заповітів серед козацької старшини та гетьманів (І. Виговський, І. Скоропадський) відома з другої половини XVII ст.

Список використаних джерел

1. Васильчиков А. Семейство Разумовских: в 5 т. Санкт-Петербург: Типография М. Стасюлевича, 1880. Т. 1. 486 с.
2. Васильчиков А. Семейство Разумовских: в 5 т. Санкт-Петербург: Типография М. Стасюлевича, 1882. Т. 3. 530 с.
3. Дегтярьов С.І. Майнові документи родини Розумовських (за матеріалами Державного архіву Сумської області). / С.І.Дегтярьов, В.В.Тютюнник // Сумський історико-архівний журнал. – 2011. – № XII-XIII. – с. 43–53.
4. Лазаревский А. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии : в 5 т. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1892 - 1899. Т. 1. 129с.
5. Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення дарчої на користь племінниці Софії Йосипівни Апраксіної. ДАСО (Державний архів Сумської області). Ф. 586. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 3.
6. Прошеніє графа Кирила Григоровича Розумовського про засвідчення поділу майна між спадкоємцями. ДАСО (Державний архів Сумської області). Ф. 586. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 4 – 20.
7. Rasumovsky K. Aus alten zeiten. Graf Kirill Grigorievitsch Rasumovsky. 1728–1803. Ein gedenkblatt für den letzten Hetman der Ukraine. Halle, 1913. 116 s.

References

1. Vasylchykov A. Semeistvo Razumovskykh: v 5 t. Sankt-Peterburh: Typohrafiya M. Stasiulevycha, 1880. T. 1. 486 s. [Vasylchykov A. The Razumovsky Family: in 5 volumes. Saint Petersburg: M. Stasyulevich Typography, 1880. Vol. 1. 486 p.] [in Ukrainian]

2. Vasylychikov A. Semeistvo Razumovskykh: v 5 t. Sankt-Peterburh: Typohrafiya M. Stasiulevycha, 1882. T. 3. 530 s. [Vasilychikov A. The Razumovsky Family: in 5 volumes. Saint Petersburg: M. Stasyulevich Typography, 1882. Vol. 3. 530 p.] [in Ukrainian]

3. Dehtiarov S.I. Mainovi dokumenty rodyny Rozumovskykh (za materialamy Derzhavnoho arkhivu Sumskoi oblasti). / S.I.Dehtiarov, V.V.Tiutiunnyk // Sumskyi istoryko-arkhivnyi zhurnal. – 2011. – № KhII-KhIII. – s. 43–53. [Dehtyarov S.I. Property Documents of the Razumovsky Family (based on materials from the State Archive of Sumy Oblast). / S.I. Dehtyarov, V.V. Tyutyunnik // Sumy Historical and Archival Journal. – 2011. – № XII–XIII. – p. 43–53.] [in Ukrainian]

4. Lazarevskyi A. Ocherky, zametky y dokumenty po ystoriyy Malorossyy : v 5 t. Kyev: Typ. H. T. Korchak-Novytskoho, 1892–1899. T. 1. 129c. [Lazarevsky A. Essays, Notes, and Documents on the History of Little Russia: in 5 volumes. Kyiv: G.T. Korchak-Novitsky Typography, 1892–1899. Vol. 1. 129 p.] [in Ukrainian]

5. Prosheniie hrafa Kyryla Hryhorovycha Rozumovskoho pro zasvidchennia darchoi na koryst plemynnytsi Sofii Yosypivny Apraksinoi. DASO (Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti). F. 586. Op. 1. Spr. 35. Ark. 3. [Request of Count Kirill Grigorievich Razumovsky for the Confirmation of a Gift in favor of his niece Sofiya Yosypivna Apraksina. DASO (State Archive of Sumy Oblast). F. 586. Op. 1. Spr. 35. Sheet 3.] [in Ukrainian]

6. Prosheniie hrafa Kyryla Hryhorovycha Rozumovskoho pro zasvidchennia podilu maina mizh spadkoiemtsiamy. DASO (Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti). F. 586. Op. 1. Spr. 25. Ark. 4 – 20. [Request of Count Kirill Grigorievich Razumovsky for the Confirmation of the Division of Property among Heirs. DASO (State Archive of Sumy Oblast). F. 586. Op. 1. Spr. 25. Sheets 4 – 20.] [in Ukrainian]

7. Rasumovsky K. Aus alten zeiten. Graf Kirill Grigorievitsch Rasumovsky. 1728–1803. Ein gedenkblatt für den letzten Hetman der Ukraine. Halle, 1913. 116 s. [in Ukrainian]

УДК 069(477.51-21Батурина):929Орлик

Дробязко Н.В.

історик

Національного заповідника

«Гетьманська столиця»

(Україна, Батурина)

НА ПОШАНУВАННЯ ГЕТЬМАНА ПИЛИПА ОРЛИКА, ДО 350-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

DOI: 10.5281/zenodo.8283074

У даній статті розкриваються різні напрямки пошанування великого українського гетьмана Пилипа Орлика в еміграції, зокрема в контексті підготовки до відзначення 350-ї річниці від дня його народження. Пилип Орлик - це видатний державний і політичний діяч, генеральний писар, гетьман в еміграції, який мав вагомий внесок у становлення української державності. Він був упорядником першої української Конституції та автором єдиного гетьманського щоденника, що стало значущим досягненням в історії українського народу.

Основним джерелом для дослідження є робота Національного заповідника «Гетьманська столиця», який зосереджує свою увагу на пам'ятних подіях, пов'язаних з іменем гетьмана Пилипа Орлика. В статті наводиться значний обсяг науково-дослідних матеріалів та культурно-освітньої роботи, яка включає в себе створення виставок, організацію наукових конференцій та лекцій, спрямованих на популяризацію знань про життя і діяльність видатного гетьмана.